

Օրսֆորոսի համալսարանի դասախօսներէն Գրաչ Զիլինկիրեան Երեւան այցելութեան օրերուն շահեկան հարցազրոյց մը տուաւ ԺԱՄԱՆԱԿ օրաթերթին

ԿԱՐԵՒՈՐ ՄՏԱՀՈԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սփիւտֆահայ գիտնականը կը մեկնաբանէ Մեքսիկոյ Արեւելքի քրիստոնէութեան առջեւ ծառացած երկու հիմնական խնդիրները՝ ապահովութիւնն ու անվտանգութիւնը

Տեսակցեցաւ՝ ԱՆՈՒՇ ԹՐՈՒԱՆՑ

«Աւրորա երկիստութիւններ-2017» նախագիծի ծիրէն ներս՝ «Պատերազմները, կրօնական ծայրայեղութիւնները եւ ապագային սպասուող մարտահրաշքները Մերձավոր Արեւելքի մէջ Արեւելեան Քրիստոնէութեան Համար» թեմայով, վերջերս, Երեւանի Պետական Համալսարանին մէջ դասախօսութիւն ունեցաւ ծանօթ գիտնական, Օրսֆորոս Համալսարանի դասախօս՝ Հրաչ Զիլինկիրեան:

Տքթ. Հրաչ Զիլինկիրեան խօսեցաւ այն կարեւոր մարտահրաշքներուն մասին, որոնք այսօր ծառացած են քրիստոնեայ Համայնքներուն առջեւ՝ Մերձավոր Արեւելքի մէջ ընթացող պատերազմներուն, կրօնական ծայրայեղութիւններուն, միջՀամայնքային Հակամարտութիւններուն, ցեղասպանութեան, ընկերային-տնտեսական անկման եւ բնակչութեան գաղթին եւ տեղաշարժներուն Համատեքստին վրայ:

Իրեւ ընկերաբան Հրաչ Զիլինկիրեան վերջին տարիներու իր ուսումնասիրութիւններուն մէջ եւ Հանրային ելոյթներուն ընթացքին ուշադրութիւն հրաւիրած է Մերձավոր Արեւելքի մէջ քրիստոնեայ Համայնքներուն եւ փոքրամասնութիւններու իրազեկութեան վրայ, մասնաւոր գիտական եւ քաղաքական որոշումներ կաշայնողներու շրջանակներէն ներս: Որպէս մտաւորական իր ուսումնասիրութիւններուն, միտքերուն եւ ծրագիրներուն նպատակն է, մասնաւոր Սփիւռքի Համար, ազգային ինքնութիւնը, մշակոյթը եւ լեզուն դարձնել աւօրեայ ապրումը իրականութիւն:

Հրաչ Զիլինկիրեան Հանրապետներ եւ ելոյթներ ունեցաւ նաեւ Արցախի մէջ, ուրկէ վերադարձին Երեւանի մէջ պատասխանեց ԺԱՄԱՆԱԿ-ի Հարցումներուն:

–Այսօր Միջին Արեւելքը, ուր տեղի ունեցող խմորումներուն մասին խօսեցաք, աշխարհի թէժ կէտը կը սեպէք, որուն վրայ կը «բարախի» աշխարհի սիրտը:

–Այո, եւ այդ տարածաշրջանին առնչւող իմ ուսումնասիրութիւններու հիմնական կեդրոնը քրիստոնեայ Համայնքներն ու ոչ-խալմ փոքրամասնութիւններն են: Եւ եթէ աչք մը նետենք այս վերջին տարիներուն տեղի ունեցող պատերազմներուն, իրադարձութիւններուն, լուրջ խնդիրներ դրուած են քրիստոնեայ Համայնքներուն առջեւ: Գաղտնիք չէ, որ քրիստոնեայ Համայնքները կը նօսրանան ընդհանրապէս Մերձավոր Արեւելքի մէջ: Անշուշտ, ես այն կարծիքին չեմ, որ լրիւ պիտի վերանան այդ Համայնքները:

–Բայց յաճախ լուրեր կը տարածւին, որ յատուկ նպատակ մը կայ Մեքսիկոյ Արեւելքի մէջ քրիստոնէութիւնը բնաջնջելու, այդ մասին ի՞նչ կ'ըսէք:

–Ես չէի ըսեր՝ յատուկ քաղաքականութիւն է: Անշուշտ, իսլամական ծայրայեղութիւնը իր գաղափարախօսութեան մէջ ունի Միջին Արեւելքը մաքրել ոչ-խալմական տարրերէ, այդ իմաստով իրենց գաղափարախօսական կամ «աստուածաբանական» բացատրութեան մէջ այդ մէկը կայ: Բայց չեմ կարծեր, որ այդպէս ծրագրուած բան մըն է, եւ պետութիւններն ստանձն են ծրագրած են քրիստոնէութիւնը ի սպառ վերացնել: Անշուշտ, վտանգը եղած է եւ տակաւին կայ:

Այսօր երկու հիմնական խնդիր կայ Մերձավոր Արեւելքի քրիստոնէութեան առջեւ: Առաջինը՝ ապահովութեան եւ անվտանգութեան խնդիրն է: Եւ այսօր, ըստ գոնէ իմ ուսումնասիրութիւններուս, անապահովութեան հիմնական երեք մակարդակներ կան. Արեւելքի քրիստոնէութեան, Հիւսիս-արեւելեան քրիստոնէութեան, Հիւսիս-արեւելեան քրիստոնէութեան ապահովութեան:

վտանգ, անվտանգութեան խնդիրն է: Մարդիկ գոյութեան խնդիր ունին այնտեղ՝ ուղեբերու, կրակոցներու տակ անոնք պէտք է իրենց կեանքը ապահովեն կամ փրկեն:

Անապահովութեան երկրորդ մակարդակին վրայ կայ ընկերային-տնտեսական ապահովութեան խնդիրը: Այսինքն այս պատերազմները, բախումները վերջին վեց-եօթ տարիներու ընթացքին այնպիսի իրավիճակ մը ստեղծած են, որ անտեսութիւնները՝ մասնաւոր Սուրիոյ եւ Իրաքի մէջ լրիւ անկումի մէջ են, մարդիկ աշխատանք չունին, գործատերները կորսուած են, եկամուտի աղբիւրները չբացած են եւ այլն, եւ այլն:

Իսկ երրորդը, որ քիչ մը աւելի երկարաժամկէտ ապահովութեան խնդիր է, այն ալ՝ մշակոյթի եւ կրօնքի անվտանգութեան խնդիրն է: Այսինքն այդ տարածաշրջանին մէջ, մասնաւոր իսլամական ծայրայեղութեան պարունակին մէջ նաեւ լուրջ խնդիր է կրօնական ազատութեան հարցը, եւ փոքրամասնութիւնները, մասնաւոր քրիստոնեաները իրենց հաւատքը, կրօնը ու մշակոյթը պահպանելու եւ ազատօրէն գործածելու անմիջական հարց ունին: Ապահովական այս հարցերն են, որ այսօր կը դիմադրուէ Մերձավոր Արեւելքի քրիստոնեայ բնակչութիւնը:

Միւս՝ երկրորդ խնդիրը, որ կը բխի այս անվտանգութեան հարցէն, գաղթականութիւնն է, տեղաշարժներն ու տեղափոխութիւնները: Վերջին տարր տարիներու ընթացքին Հսկայական արտագաղթ եղած է եւ տակաւին կը շարունակուի: Օրինակ, Իրաքի մէջ մէկ միլիոնէ աւելի քրիստոնեաներ արդէն երկիրը լքած են: Պատերազմէն առաջ Իրաքի մէջ կար մօտ մէկ միլիոն երեք հարիւր հազար քրիստոնեայ, այսօր հազիւ երկու-երեք հարիւր հազար մնացած է ամբողջ Իրաքի մէջ: Թիւերու առումով նոյն նուազումն է նաեւ Ուրդի երկիրներու մէջ:

–Իսկ տարածաշրջանին մէջ հայութեան տեղաշարժներուն եւ գաղթին մասին ի՞նչ տուեալներ կան:

–Ես փոքրիկ ուսումնասիրութիւն մը ըրած եմ, եւ եթէ բաղդատներ անցնող քառասուն տարիներու հետ թիւերը, կը տեսնենք, որ Հայ Համայնքները Մերձավոր Արեւելքի մէջ, վաթսուհինգ տոկոսէ աւելի նուազած են: Այսօր Մերձավոր Արեւելքի մօտ տարր երկրի մէջ, ուր մեծ թիւով Հայ Համայնքներ կային, հազիւ մնացած է մօտ երկու հարիւր յիսուն հազար Հայութիւն, ներառեալ Իրանը, Լիբանանը, Սուրիան,

Իրաքը, Եգիպտոսը, նաեւ՝ Թուրքիան, եթէ Միջին Արեւելքը նկատի առնենք քիչ մը լայն իմաստով: Երեւակայեցէք, եօթանասունականներուն, որ Հայութիւնը վեց հարիւր յիսուն-եօթհարիւր հազար էր, հիմա մօտ երկու հարիւր յիսուն հազար է միայն:

–Այս տեղաշարժներու շնորհիւ այդ մարդոցմէ շատ քիչներուն հայեացքը կ'ուղղուի դէպի հայրենիք, այլ երկիրներ կ'ընտրեն ամենք, այդ ալ ուրիշ մտահոգիչ հարց մըն է, քանի որ Հայաստանը այսօր ունի ժողովրդազրպական խնդիր, եւ լաւ կ'ըլլար, որ ամենք Հայաստան գային, որպէսզի այդ հարցն ալ ձեռով մը լուծուէ:

–Այս մէկը լուրջ հարց է: Անշուշտ, ցանկալի է, որ մասնաւոր Միջին Արեւելքին մարդիկ Հայաստան գան, որովհետեւ նախ մշակոյթի, միջավայրի եւ այլ նմանութիւններ գոյութիւն ունին, նոյնիսկ աշխարհագրական մօտիկութիւնը կրնայ դեր խաղալ: Բայց քանի որ, ոեւէ գաղթական նախ իր ամենօրեայ մտահոգութիւնները ունի, իր ու ընտանիքին ամենօրեայ պէտքերը հայթայիլու անմիջական հարցն ունի, ուրեմն, տեղ մը պիտի երթայ, ուր ինք կրնայ կանոնապահութիւն, պահել իր գաւազներն ու ընտանիքը: Հայաստանը այսօր, այո,

մենք կը ներկայացնենք որպէս մեր ինքնութեան կարեւոր մէկ մասը, կ'առաջարկենք մարդոց, որ գան Հայաստան, ձեռով մը փորձելով անոնց Հայրենասիրական զգացումներուն դիմել, բայց միւս կողմէ եթէ անոր առջնութիւնը այդ մարդուն, այդ հայութեան որ գաղթական է, ամենհասարակ պայմաններ չենք կրնար ապահովել, ուրեմն այդ մարդը թերեւս իր հոգիով, սրտով կ'ուզէ Հայաստան գալ, բայց հնարաւորութիւնները այստեղ բաւարար չեն, ըսենք՝ տուն վարձելու դրամ չունի, իր ասպարէզին մէջ աշխատանք գտնելու հնարաւորութիւն չունի եւ այլն, ուրեմն Հայաստան պիտի գայ, ի՞նչ պիտի ընէ: Եթէ այդ, թերեւս ինքզինքը նոյն վիճակին մէջ կը պատկերացնէ, ինչպէս որ էր իր երկրին մէջ, ուրիշ նաեւ այս հարցերուն պատճառով գաղթած է: Այս հարցը շատ աւելի բարդ է, քան մենք մեր ազգային քննարկումներուն մէջ կը պատկերացնենք: Ինչպէս ըսի՝ զգացումներով կը խօսինք այս հարցին մասին, բայց միայն զգացականը բաւարար չէ: Այդ հայերը կ'ընտան Գանա՝ որպէսզի աշխատին եւ պահեն մեր Համայնքային կառոյցները: Ուրեմն, այս բոլորն իրեւ հետեւանք, կրնանք ըսել, որ մեր ազգային, Համայնքային կառոյցները հետզհետէ պիտի տկարանան, եւ արդէն որոշ չափով տկարացած են: Այսինքն, կը նշանակէ, որ փոխանակ քսան զարոյց ունենալու, թերեւս պէտք է մտածենք զանոնք աղբիւրներէ հինգ, վեց զարոյցներու մէջ:

–Իսկ մարդուժը, որ տարբեր երկիրներ կ'ընտրեն, իր դրական ազդեցութիւնը կ'ունենա՞ւ այդ երկիրներէն չէն կրնար հոգալ, առողջական խնդիրներ ունին... Պաշտօնական տուեալներով՝ Հա-

յաստանի մէջ ինչ հարիւր հազար աղքատ կայ, այս մէկը պաշտօնական տուեալն է, թերեւս աւելի է թիւը: Ուրեմն, ձեռով մը կանգնած ենք խաչմերուկի մը առջեւ. եթէ Միջին Արեւելքէն եկած գաղթականներուն պիտի օգնենք, ժողովուրդը կ'ըսէ՝ մենք ալ հոս նոյն խնդիրները ունինք, ինչո՞ւ մեզի չէք օգներ...

–Ինչպէ՞ս կը պատկերացնէք այս հարցերուն լուծումը:

–Այսօր մենք աշխարհի մը մէջ կ'ապրենք, ուր պէտք է բազմակողմանի աշխատանք տանինք, բացում ուղղութիւններով մտածենք: Այնպէս չէ, որ Հայաստանի բոլոր խնդիրները պէտք է լուծենք, յետոյ սկսինք Սփիւռքի կամ Հայ գաղթականներուն մասին մտածել: Ուրեմն, զուգահեռ, նոյնիսկ բազմակողմանի նայելով է, որ այս բոլոր հարցերուն լուծում պէտք է տրուի:

–Իսկ գալով Մեքսիկոյ Արեւելքի տեղաշարժներուն, ինչպէ՞ս կը պատկերացնէք ապագան, ինչպէ՞ս կը դիտարկուի այդ անորոշութիւնը, մանաւանդ որոշ գերտրոյթիւններու դեկալարներ փոխուած են, եւ կը թուի, թէ որոշակի բան մը պիտի ըլլայ:

–Նախ ըսեմ, որ Միջին Արեւելքի քրիստոնէութիւնը ընդհանրապէս արեւմտեան երկիրներու օրակարգին մէջ ալ չի յիշուի: Այսպէս ըսենք՝ արեւմտեան պետական կամ Հասարակութիւններու տեսագաղաչուն մէջ չեն անոնք: Երբ Միջին Արեւելք կ'ըսես՝ մարդիկ անմիջապէս կը մտածեն ահաբեկչութեան մասին, ԻՇԻՊ-ի մասին, բայց ոչ որ կը մտածէ, որ Միջին Արեւելքը քրիստոնէութեան օրան է, այնտեղ ծնած է քրիստոնէութիւնը, եւ այնտեղ է, որ հին արմատներ ունի եւ այդ արմատները այսօր մերթ ընդ մերթ կը տկարանան:

Ինչ կը վերաբերի ապագային, անորոշ է, բայց ես այն կարծիքին չեմ, որ քրիստոնէութեան լրիւ պիտի պարզուին այդ երկիրները: Յստակ է, որ եկող տասնամեակներուն թուային իմաստով շատ աւելի փոքր Համայնքներ պիտի ըլլան այնտեղ: Յատկապէս մեր պարագային՝ հաւանաբար Հայկական Համայնքները շատ աւելի փոքր պիտի ըլլան:

Գաղթականութիւնը իր զգալի հետեւանքները պիտի ձգէ այնտեղի Համայնքներուն վրայ, որովհետեւ գաղթողները ձեռով մը միջին խաւի անդամներն են՝ բժիշկներ, ուսուցիչներ, արհեստաւորներ եւ այլք, այն խաւը, որ հիմնականօրէն կը պահէր մեր Համայնքային կառոյցները՝ զարոյց, ակումբ, եկեղեցի եւ այլն: Ուրեմն, երբ այդ խաւը կամաց-կամաց կը նօսրանայ, կը նշանակէ, որ մենք ունինք ուղեղներու արտահոսք, եւ անոր հետեւանքով նիւթական աղբիւրներու նուազում, քանի որ այդ արհեստավարժ մարդիկը հոն չեն, որպէսզի աշխատին եւ պահեն մեր Համայնքային կառոյցները: Ուրեմն, այս բոլորն իրեւ հետեւանք, կրնանք ըսել, որ մեր ազգային, Համայնքային կառոյցները հետզհետէ պիտի տկարանան, եւ արդէն որոշ չափով տկարացած են: Այսինքն, կը նշանակէ, որ փոխանակ քսան զարոյց ունենալու, թերեւս պէտք է մտածենք զանոնք աղբիւրներէ հինգ, վեց զարոյցներու մէջ:

–Իսկ մարդուժը, որ տարբեր երկիրներ կ'ընտրեն, իր դրական ազդեցութիւնը կ'ունենա՞ւ այդ երկիրներէն չէն կրնար հոգալ, առողջական խնդիրներ ունին... Պաշտօնական տուեալներով՝ Հա-

տենք, որ աշխատող են, շէնցնող են, ուր որ երթան, ինքզինքնին կը փաստեն եւ այդպէս եղած է դարեւոր ընթացքին:

–Հետաքրքրական հարցում մըն է, որուն կրնանք թէ՛ դրական, թէ՛ միտաւորական ձեռով նայիլ: Պատմութեան ընթացքին ալ, երբ Հայաստանը տկար եղած է եւ անկումի մէջ գտնուած է, ուրիշ գաղութներ սփիւռքի մէջ ծաղկած են: Օրինակ, Անիի կործանումէն յետոյ, Եգիպտոսի մէջ ձեւաւորուած է ծաղկուն Հայկական Համայնք մը: Ուրեմն երբ գաղութէ մը արտագաղթ կայ, ո՞ր որ ուղղուի արտագաղթի հոսքը, այնտեղ կը շարունակուի կամ կը վերականգնի Համայնքային կեանքը: Այսօր վստահ Գանատայի մէջ սփիւռքահայերը ձեռով մը նոր շունչ տարած են Հայ Համայնքին, օրինակ, Հայկական դպրոցներուն մէջ կրնան Հայէպէն գացած ուսուցիչներ աշխատել եւ այլն: Ատիկա գրական բան մըն է, իսկ երկրորդ խնդիրը այն է, որ եթէ սփիւռք երեւոյթի տեսանկիւնէն նայինք, Լիբանան, Սուրիա կամ Մոնթրէալ, նորէն սփիւռքի մասին է խօսքը: Այսինքն աշխարհագրական տարբերութիւնը կայ, բայց բոլանդակութեան, իրականութեան առումով կը մնայ սփիւռքեան իրականութիւնը: Անշուշտ, այնտեղ կան նրբութիւններ. Միջին Արեւելքի մէջ հայերը լաւապէս պահպանած են լեզուն եւ մշակոյթը, այն ալ, որովհետեւ կ'ապրին իրեւն քրիստոնեայ փոքրամասնութիւն իսլամ երկիրներու մէջ: Իսկ Արեւմուտքի մէջ տարբեր է, բայց սփիւռքը սփիւռք է:

Ուրիշ հարց մըն ալ, որուն մասին վերջերս սկսաւ մտածել. հիմա կայ սփիւռքին սփիւռքը՝ Հայաստանի մէջ: Այսինքն, սփիւռքահայեր, որոնք եկած են Հայաստան եւ երկար տարիներ հոս կ'ապրեն, ձեռով մը «սփիւռք» մըն են՝ Հայաստանի մէջ, որովհետեւ անոնք ընդհանրապէս Հայաստանի Հասարակութեան կողմէ կը դիտուին որպէս սփիւռքահայեր, ոչ թէ իբրեւ մաքաղաքացիներ, եւ անոնք կրկին կը մնան սփիւռք, այս անգամ՝ Հայրենիքի մէջ: Եւ ունենք նաեւ միւս երեւոյթը՝ Հայաստանի սփիւռքը՝ սփիւռքի մէջ: Այս հարցերը ուսումնասիրութեան նիւթեր են, որոնք կրնան տողթորականի լաւ նիւթ դառնայ:

–Վերադառնալով Մեքսիկոյ Արեւելքին՝ տարածաշրջանը խաղաղեւուն պէս գաղթողները ետ կը դառնան:

–Միշտ պատերազմէն փախչող մարդը պարտադրուած կը փախչի, այն միտքով, որ քանի որ տարի երթայ, այդ ամէն ինչը անցնի, նորէն ետ դառնայ: Նման պարագաներուն միշտ այդպէս է՝ ժամանակաւոր կ'երթայ, բայց այդ ժամանակաւորը կը դառնայ մշտական: Շատ քիչ անգամներ եղած են ետ վարձողներ, օրինակ՝ Լիբանանի պատերազմէն երբ մարդիկ էմիգրանտներ կամ Միացեալ Նահանգներ գաղթած են, այսօր երեսու տարեկի ի վեր անոնք հոն են, որ մը թերեւս վերադառնան, բայց այդ ժամանակաւորը յաճախ տասնեակ տարիներ կ'երկարի, երախաները կը մեծանան, կեանքը կը փոխուի եւ վերադարձը կը դժուարանայ: Կեանքն է նաեւ, որ մեզ կը ձեւաւորէ:

–Ի՞նչն է պատճառը, որ հայեր, այս կամ այն երկրին մէջ ապրելով եւ Հայաստանը այնքան ալ գրաւիչ ապրելու միջավայր չկանալով, իրենց միտքում մէկ անկիւնը անպայման ունենի Հայաստանը: Արդեօք հայրենիքի ո՞ւժն է այդ մէկը, թէ՞ ուրիշ պատճառ մը եւս կայ:

–Անշուշտ, հայրենիքի ուժն ալ կայ: Իրեւն ընկերային իմ մօտեցումն այն է, որ երբ դուս կ'երթան ուրիշ երկիր մը, միշտ այդ երկրի Հասարակութիւնը պայման չէ, որ քեզ ընդունի իրեն իր մէկ մասնիկը, դուս միշտ դրսեցի ես, միշտ օտար ես, կրնաս այդ երկրին անձնագիրը ունենալ, բայց խօսքիդ մէջ օտար չեղտ մը կայ, մորթիդ գոյնը քիչ մը թուիս է, եւ այլն: Եւ որովհետեւ այդ «օտարութիւնը» կայ, դուս կը գգաս, որ քու արմատը Հայաստանն է, Հայրենիքն է: Սփիւռքը իր զգացումով իր հաւաքական երեւակայութեան մէջ հայրենիքի գաղափարը պահէր է, իրեն իր գոյութեան աղբիւրը ստեղծելով իր երեւակայական հայրենիքը: Անշուշտ, Հայաստանին հակելու, պատճառներն են նաեւ մշակոյթն ու լեզուն, եւ Հայաստանը ի վերջոյ այդ բոլորն աղբիւրն է, որ մեզի եւ կամ է դարերէ է վեր: